

Голові Разової спеціалізованої ради
Запорізького національного університету,
доктору філологічних наук, професору,
завідувачу кафедри української мови
Христіаніновій Раїсі Олександрівні

ВІДГУК

офіційного опонента **Котович Віри Василівни**,
доктора філологічних наук, професора, завідувача кафедри української мови
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка про
дисертаційну роботу **Лугової Дар'ї Володимирівни «Динаміка іменника
м. Запоріжжя кінця XVIII – початку XXI ст.»**, подану на здобуття наукового
ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю
035 Філологія (Запоріжжя, 2025)

1. Актуальність теми дослідження. Система власних іменувань особи складається з антропоодиниць, об'єднаних у парадигми й категорії (прізвища, особові імена, патроніми, андроніми, прізвиська тощо), та з синтагматичних поєднань антропонімних лексем у дво-, три- та багатолексемні найменування. Вибір особового імені на конкретному історичному етапі зумовлений передусім національною традицією, а також багатьма іншими чинниками – лінгвістичними, релігійними, соціальними, історичними, політичними, культурологічними. Тож дослідження системи власних особових назв, які функціонують на певній території в конкретний історичний період – важлива лінгвокультурологічна, історична, соціологічна проблема. Актуальність дисертаційної праці Дар'ї Лугової – у першочерговій потребі наукового аналізу історичного та сучасного іменника міста Запоріжжя, його походження, становлення, розвитку, динаміки, лексико-семантичних, словотвірних та мотиваційних особливостей функціонування. У дисертації вперше досліджено динаміку системи особових імен жителів м. Запоріжжя (до 1921 р. – м. Олександрівська) кінця XVIII – початку XXI ст.; визначено походження та варіанти імен, унесених до метричних і актових книг упродовж 1774–2020 рр.; виявлено популярні, широковживані, маловживані й рідкісні особові імена;

проаналізовано загальні закономірності й тенденції розвитку іменника з кінця XVIII до початку XXI ст. та специфіку його використання на кожному хронологічному зрізі; простежено якісне та кількісне оновлення регіонального антропонімікону впродовж досліджуваного періоду.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Відповідно до традиції структурування дисертаційних праць у *вступі* крім актуальності, мети, завдань, об'єкта, предмета дослідження, розміщено рубрику про методи здійсненого аналізу й інформацію про наукову новизну одержаних результатів, теоретичне та практичне значення роботи, зацентровано на значущості отриманих результатів.

Перший розділ дисертації – теоретичний. Дар'я Лугова запропонувала аналітичний огляд дотичних за проблематикою студій. Проаналізувавши обґрунтовані науковцями теоретичні положення та практичні рекомендації щодо вивчення антропоніміки загалом і системи особових імен зокрема, дисертантка задекларувала власну позицію: запорізький іменник формує своєрідний мовленнєвий портрет міста, тож важливо не лише простежити процес його виникнення, становлення та розвитку, але і якнайповніше обґрунтувати динаміку, з'ясувати мотивацію вибору того чи того імені, проаналізувати лексико-семантичну та словотвірну специфіку особових імен жителів міста.

Основними документами фіксації власних імен новонароджених у XVIII–XIX ст. були метричні книги, а від початку XX ст. – актові записи цивільного стану (з 2008 р. – Державний реєстр актів цивільного стану), які й послугували базою здійсненого дослідження.

На дотримання поетапності чітко сформульованого алгоритму й методології дослідження скеровано запропонований у *другому розділі* аналіз іменника міста Олександрівська 1774–1921 рр. Географічне розташування та суспільно-політичний устрій міста, історія його заснування та заселення зумовили своєрідний локальний іменник. Декодування інформації, яку містить метрична документація того періоду, дало змогу простежити історію, соціальні

та демографічні процеси, етнічний склад населення, виявити основні тенденції та традиції номінацій жителів міста.

Попри російськомовність тексту досліджуваних метрик цього періоду, аналіз внесених до них імен допоміг дисертантці повно відтворити власне українську локальну антропонімну систему.

Для аналізу динаміки особових імен Олександрівська ономастичний матеріал, зафіксований шляхом суцільного добору, дисертантка розподілила на окремі групи – хронологічні зрізи. Таких хронологічних зрізів у період з 1774 р. по 1921 р. виокремлено чотирнадцять. У рамках кожного періоду Дар'я Лугова системно проаналізувала такі антропоніми: християнські особові імена; запозичені імена; імена слов'янського походження; рідкісні імена з непрозорою семантикою.

Основним під час вибору імені для новонародженої дитини з кінця XVIII до початку XX ст. був релігійний чинник. Однак вибір імені містянами не обмежувався традицією називання дитини за християнськими святцями, а супроводжувався, принаймні, можливістю батьків обрати з ряду імен, запропонованих для називання в межах того чи того дня, ім'я більш бажане для своєї дитини. Подальші суспільно-політичні зміни та бурхливі урбанізаційні процеси вплинули на збільшення кількості населення в місті не лише внаслідок зростання народжуваності, а й через переїзд на постійне проживання представників різних етносів. Це розширило склад локального іменника Олександрівська, додало до нього оніми, нехарактерні для української традиції іменування. Тож вторинним чинником, який впливав на вибір імені, була етнічна належність батьків новонародженої дитини.

У процесі аналізу імен у межах кожного з 14 зрізів Дар'я Лугова виділила три групи онімів за кількістю носіїв та характерними особливостями самого антропоніма: 1) найпоширеніші імена; 2) частотні імена; 3) рідкісні імена. У межах зрізу чи року серед найпоширеніших дослідниця визначила також популярні та суперпопулярні оніми.

Динаміку міського антропонімікону, як довела авторка дисертації, характеризує мобільність його структурних одиниць, які часто мігрували в

межах трьох кількісних груп: одні імена з найпоширеніших ставали частотними, інші, навпаки, збільшували кількість носіїв і ставали популярними, деякі зафіксовано в одиничному використанні як у межах одного хронологічного зрізу, так і в межах усього досліджуваного періоду.

Аналіз антропонімного фонду метричних записів м. Олександрівськ упродовж 1774–1921 рр. дав змогу стверджувати, що локальний іменник оновлювався, розширювався, а окремі його складники закріплювалися в офіційному вжитку внаслідок з'яви фонетичних, словотвірних, морфологічних, лексичних, графічних та комбінаторних варіантів імен з традиційного православного списку онімів, а також внаслідок трансформації під впливом живого розмовного середовища вже наявних в іменній системі досліджуваного періоду особових імен.

З часу перейменування Олександрівська на Запоріжжя (з 1921 р.) йдеться про нову віху становлення антропонімної системи міста. І пов'язано це передусім з тим, що з 1922 року змінено джерела фіксації імен містян. Ними стали актові записи цивільного стану населення, а надалі – Державний реєстр. Ці матеріали послуговували джерельною базою *третього розділу* дисертаційної праці Дар'ї Лугової. Аналіз антропоодиниць, використаних у процесі іменування новонароджених у м. Запоріжжя окресленого періоду, здійснено шляхом виділення 10 хронологічних зрізів. Усі імена дисертантка розподілила на п'ять окремих шарів: 1) християнські імена, або імена християнського календаря, які прийшли з уведенням християнства в X ст. (до них належать імена грецького, латинського та давньоєврейського походження); 2) запозичені імена з західноєвропейських, тюркських, семітських та інших мов; 3) імена слов'янського походження; 4) імена-новотвори; 5) імена з непрозорою семантикою.

Вибір імені для дитини з 30-х рр. XX ст. став юридично вільним, тож у всіх випадках, як стверджує дослідниця, залежав тільки від волі найменувачів – батьків. У дисертації зацентровано на соціокультурних нормах такого вибору: впливу загальнонаціональних традицій, звичаїв і цінностей; проникнення до

місцевого іменника одиниць з іноземних іменних систем; уживання імен як засобу відображення соціального статусу іменованого тощо.

За кількістю пропріативів та поширеністю використання імен у межах функціонування запорізького іменника XX – початку XXI ст. авторка виділила чотири групи: 1) популярні – імена, що набули широкого використання в певний час як на глобальному національному рівні, так і в конкретному регіоні; 2) широковживані – імена, число носіїв яких у кількісному плані поступається групі популярних; 3) маловживані – традиційні та оригінальні імена, рідко використовувані для називання дитини та мали досить обмежену кількість носіїв; 4) рідкісні – імена, що за своїм внутрішнім значенням або звучанням вирізнялися на тлі традиційних онімів, притаманних як національній, так і локальній іменній системі, або мали одиничне використання.

За характером функціонування динаміка іменника м. Запоріжжя періоду 1930–2020 рр. суттєво відрізняється від періоду 1774–1921 рр. Його кількісний і якісний склад постійно поповнювався та оновлювався.

У рамках запорізького іменника 1930–2020 рр. зафіксовано фонетичні, словотвірні, лексичні, морфологічні та інші варіанти особових імен, ретельно проаналізовані та описані дисертанткою.

Кожен розділ дисертаційної праці завершують логічні висновки, а все дослідження – загальні. Вони корелюють із його завданнями й не повторюють висновків до розділів.

3. Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації не тільки вперше здійснено аналіз складу, простежено динаміку чоловічого та жіночого іменника міста Запоріжжя з 1774 р. по 2020 р., але й сконкретизовано методологію дослідження таких онімів, запропоновано власну класифікацію опрацьованого матеріалу та періодизацію його вивчення.

4. Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Належить також наголосити, що результати проведеного дисертанткою дослідження пройшли широку апробацію на наукових заходах різного рівня й статусу, серед яких шість міжнародних наукових конференцій та чотири конференції всеукраїнського

рівня. Основні положення дисертації викладено в наукових публікаціях, чотири з яких – одноосібні статті у фахових виданнях України, сім – у збірниках наукових праць і матеріалах конференцій.

Рецензовану дисертацію підготовлено за чітким планом, її характеризує логічний виклад досліджуваного матеріалу, власна концепція, вдало використаний термінологічний і науковий апарат, переконливий аналіз, ємні додатки, а також старанно дібрана й опрацьована наукова література (220 позицій), список використаних джерел (46 одиниць).

5. Практичне значення одержаних результатів.

Матеріали дослідження можуть бути використані для підготовки й викладання спецкурсів і спецсемінарів з української і слов'янської ономастики, історії регіональної антропоніміки, а також у лексикографічній практиці для укладання словників та довідників особових імен. Проаналізований матеріал слугуватиме подальшому вивченню сучасного іменника українців; теоретичні положення, узагальнення та висновки поглиблюють знання про систему особових імен України загалом та Запоріжжя зокрема від кінця XVIII ст. до сьогодення.

6. Зауваження та дискусійні положення до дисертації. Засвідчуючи актуальність рецензованої праці й належний рівень її виконання, висловимо певні міркування та пропозиції, які переважно мають рекомендаційний характер і спонукають до дискусії.

1. Дещо незрозумілим є представлення трьох видів методів дослідження: загальнонаукових, лінгвістичних та ономастичних (с. 46), позаяк ономастичні методи наукових досліджень якраз і є лінгвістичними.

2. Якщо аналіз іменника м. Запоріжжя з 30-х рр. XX ст. до 20-х рр. XXI ст. дав змогу логічно розподілити власні імена за походженням на п'ять окремих груп: 1) християнські імена (із вказівкою на те, що це імена грецького, латинського та давньоєврейського походження, які прийшли у X ст. із введенням християнства); 2) запозичені імена з західноєвропейських, тюркських, семітських та інших мов; 3) імена слов'янського походження; 4) імена-новотвори; 5) імена з непрозорою семантикою (с. 116), то чи цілком коректним є таке групування іменника 1774–1921 рр.: 1) християнські особові

імена; 2) запозичені імена; 3) імена слов'янського походження; 4) рідкісні (з непрозорою семантикою) (с. 88), позаяк християнські особові імена – це теж свого часу запозичені імена (про що вказано в класифікації іменника 30-х рр. XX ст. – 20-х рр. XXI ст.), а рідкісними не обов'язково є тільки імена з непрозорою семантикою.

3. Деякі власні імена дослідниця беззастережно трактує як грузинські (*Ніна*, с. 66), західноєвропейські (*Андроник*, с. 81), латинські (*Сила*, с. 95; *Лілія*, *Мальва*, *Михайлина*, с. 151; *Земфіра*, с. 179), арамейські (*Савва*, с. 101), єврейські (*Барбара*, с. 102), вірменські (*Гедеон*, с. 149), грецькі (*Сіма*, с. 151 (щоправда, в іншому місці (с. 177) ім'я *Сіма* потрактовано як скорочений варіант давньоєврейського християнського імені *Серафима*); *Діана*, с. 173; *Флора*, с. 179), перські (*Дарія*, с. 153; *Дарья*, с. 186), слов'янські (*Єсенія*, с. 179; с. 187), як запозичення з французької (*Ізабелла*, с. 179; с. 180; с. 181), з німецької (*Магдалена*, с. 181; с. 182), як нові утворення від апелятивів шляхом онімізації / трансонімізації (*Карина*, с. 154; с. 182), хоч у науковій літературі є інші версії, або, принаймні, немає однозначного потрактування їхньої генези. І, навпаки, відоме скорочене ім'я *Кім* (с. 145), відапелятивні власні імена *Принц*, *Рубін* (с. 121) чомусь зараховано до імен із непрозорою семантикою, а походження останнього з названих (онім *Рубін* < апелятив *рубін* 'назва дорогоцінного каменю') представлено як результат народної етимології (с. 142).

4. Неточним є зарахування відкомполітих дериватів *Борис*, *Вадим* (с. 103), *Чеслав* (с. 143), *Влада* (с. 154; с. 173) до групи слов'янських імен-комполітів, а тим паче – включення до складу імен-комполітів особових імен *Маковей* (с. 71), *Властеліна*, *Мілана*, *Світлана* (с. 154).

5. Сумнівним є потрактування жіночих імен *Іраїда*, *Розаліна*, *Лінаїда*, *Сольвіта* як результат контамінації, схрещення двох онімів: *Іра* + *Їда* → *Іраїда* (с. 154; с. 200); *Роза* + *Ліна* → *Розаліна* (с. 154) *Ліна* + *Їда* → *Лінаїда* (с. 154; с. 178); *Соль* + *Віта* → *Сольвіта* (с. 154), *Сольвіта* (нота *Соль* + ім'я *Віта*) (с. 185); *Офелія* (*Оте* + *Лія*) (с. 185). Непереконливим є, на нашу думку, аналіз імені *Дамір*, до того ж із неточним покликанням на словникову статтю професора

Павла Чучки (с. 145), та бездоказовим твердження про те, що антропоніми *Асатур, Лейб, Нурі, Сурен* вживали для поіменування українців (с. 205).

7. Загальна оцінка дисертації.

Подані у відгуку дискусійні міркування не знижують наукового рівня дисертації, не впливають на її загальну концепцію та обрану методологію. Не виявлено порушень академічної доброчесності, фальсифікацій та сфабрикованих теоретичних положень. А відтак можемо стверджувати, що дисертаційна праця – цілісне, науково виважене, завершене дослідження, яке відповідає вимогам постанови Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 «Про затвердження порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», і її авторка – **Дар'я Володимирівна Лугова** – заслуговує присудження їй наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія.

Офіційний опонент –

доктор філологічних наук,
професор, завідувач кафедри
української мови Дрогобицького
державного педагогічного
університету імені Івана Франка

Віра КОТОВИЧ